

Inledning

Gösta Arvastson, Thérèse Hartman, Oscar Pripp & Susanne Waldén

Delar av forskarnätverket vid Forum för skolan samlades till en workshop om Uppväxt och framtid vid etnologiska avdelningen i Uppsala 2010. De inbjudna deltagarna pekade ut nya områden för kulturanalytisk forskning. Med tanke på att deras fallstudier kunde läsas på flera sätt, också som en form för kunskapsförmedling till skolorna och lärarna, bestämde vi oss för att publicera dem i Nätverket. Sammanställningen gör naturligtvis inte anspråk på att vara heltäckande i förhållande till barn- och ungdomsforskning i hela sin vidd men det är vår förhoppning att läsaren ska fångas av samma entusiasm för ämnet som författarna. Här berättar sju etnologer, pedagoger och kulturforskare från Sverige och Danmark om sina forskningsprojekt.

DE SKOLPOLITISKA UTSPELENS BAKSIDA

Några av bidragen har en tydlig koppling till den politiska reformering som skolan genomgick under 2000-talet. Skolpolitiska reformer som såg ut att fungera på pappret avlöste varandra. Men som forskarna kunde visa fick de sociala och kulturella följdverkningar. De unga upplevde inte sällan individualiseringens baksida, säger Mette Pless i *Fortællinger fra kanten: Udsatte unges fremtidsdrømme og uddannelsesveje*. När vägen genom utbildningslinjerna blev ett individuellt projekt fanns det många som sökte svaren på sina misslyckanden hos sig själva.

Intervjuerna avslöjade ett återkommande mönster. Skolan berättade om den goda framtiden medan eleverna insåg att de måste undvika yrken och branscher med dåligt rykte. När de efter sin utbildning stötte på problem i arbetslivet lade de skulden på sig själva och skyllde på sina tillkortakommanden. Så uppstod driften att söka sig tillbaka och pröva andra vägar som ett slags *jojotransition* mellan skola och arbetsmarknad. De upprepade erfarenheterna av att inte passa in blev ett fäste för negativa självbilder.

Ett liknande tema finner läsaren i Göran Nygrens bidrag, *Högstadiel elever och framtiden – om kamrateffekter, het och kall kunskap*. Framtiden fanns närvarande i de minsta detaljerna som en sammanhållen föreställningsvärld, som aktiverades av lärarna under lektionerna och

som låg till grund för individuella bedömningar, betygssättning och prov. Vissa skolor började fungera som produktionslinjer där det gällde att samla betyg som ett slags hårdvaluta i utbildningssystemen. För eleverna var valet av utbildningslinjer ett strategiskt val med många riskfaktorer, fortsätter han. De måste förhålla sig till den *kalla kunskapen* om framtiden, som skolorna förmedlade i läroböcker och broschyrer, och den *heta kunskapen* som baserade sig på information förmedlad via familjen och dess nätverk och rykten bland kamraterna. Kamrateffekterna varierade från lågintensiva synpunkter i vissa skolformer där föräldrarna påverkade valet av utbildningslinjer, till energigivande och heta åsikter vid andra skolor.

Vid många skolor dikterades utbildningsvalen av familjen, skriver Göran Nygren. Men i skolor med en blandad elevsammansättning, socialt och kulturellt, var det viktigare att hålla dörrarna öppna mot framtiden. I ett större perspektiv ser vi hur den ökande ojämlikheten och segregationen i skolorna bidrar till variationen i framtidsuppfattningar.

INKLUDERING SOM KULTURELL MÖJLIGHET

För unga människor med funktionshinder har grundskolan i Danmark, liksom i Sverige, sällan fungerat som någon inkluderande miljö. Den välmening som den inkluderande skolan bygger på och som talar om rätten till en likvärdig start i livet för alla barn, ser ut som en omöjlig ekvation när den skall tillämpas på verkligheten. Endast ett fåtal elever med hörselnedsättning har lämnat skolan med kunskaper som motsvarar deras jämnåriga kamrater, förklarar Nina Wittendorff och Niels-Henrik M. Hansen i *Kokkens kategori-bakker. Brugen af kategoriseringer som middel til at skabe nye fremtidsmuligheder for unge med hørenedsættelse*. De har studerat en framgångsrik satsning på ett alternativ, en kockutbildning för döva elever som genomfördes vid en dansk cateringfirma. I köket blandades identiteterna och kompetenserna mellan döva och hörande. I förhållande till det traditionella bruket av tolkar, som har en tendens att befästa rådande sociala och kommunikativa strukturer, öppnade sig den visuella

världen, som var tillgänglig för alla. Eleverna förhöll sig till en gemensam föreställning om yrkesidentiteten, fann sina positioner bland kamraterna, och upplevde att de hade verkliga möjligheter att ta sig fram på arbetsmarknaden.

Elever med funktionshinder brukar genomgående få specialundervisning. Lite drastiskt kan man säga att skolan gör dem handikappade och att en "glasdörr" skiljer dem från de andra eleverna. Det inlärdade utanförskapet fortsätter på arbetsmarknaden. Med sin kulturanalys av cateringfirman som lärandeplattform, med nya och spännande kommunikationslinjer mellan de hörande och döva, visar Nina Wittendorff och Niels-Henrik M. Hansen att själva identitetsarbetet kan vara nyckeln till en förändring.

I äldre tid fanns det en uppfattning som gick ut på att flickor var mindre begåvade än pojkar men bilden förändrades under sjuttio- och åttiotalen. Tidigare hade flickor i allmänhet högre betyg i språk medan pojkar hade större framgångar i matematik och naturvetenskap. Nu visade ett stort antal mätningar att flickorna låg högre i betygsstatistiken än pojkarna. Det var en intressant vändning som fortfarande väntar på sin förklaring. Betygen har alltid varit könskodade i det moderna samhället, berättar Anna Sundman Marknäs i *Kön och betyg. Skolverksrapporter 1991–2008*. Numera klarar flickorna enligt Skolverkets rapporter alla prov utan undantag bättre än pojkarna i grundskolans årskurser och ämnen. Artikeln är en introduktion till hennes forskningsplaner. Betygsskillnaderna mellan flickor och pojkar i grundskolan är ett faktum som strider mot likvärdighetskravet.

En liknande diskussion återkommer i Åsa Ljungströms bidrag. *Lärarstudenters möten med skolan: Några reflektioner*. Hon beskriver hur svårt det kan vara för lärarna att granska sitt eget uppträdande och hur de själva bidrar till att upprätthålla normen om snälla flickor och bråkiga pojkar. Flickorna knyts till egenskaper som fortfarande anses vara kvinnliga medan maskulinitet är något som förekommer hos pojkar. Åsa Ljungström diskuterar vad kategorin "vanlig" egentligen betyder, som en fastläsande tankegång, därför att den så tydligt avslöjar hur skolan gör kön.

KULTURANALYSER PÅ DET MÅNGETNISKA UNIVERSITETET

I samhället är immigrantgrupper underrepresenterade på arbetsmarknaden och utbildningsvägarna. Under decennier har frågan om en bredare social och kulturell rekrytering till högskolan legat högt på den utbildningspolitiska agendan. Thérèse Hartman har ägnat stora delar av sin forskning åt den sociala snedrekryteringen till universitetet och högskolorna. Hennes bidrag, *Jämlikhetsperspektiv på antagning och undervisning i högskolan*, handlar om ett projekt som hon följde vid början av 2000-talet som syftade till

att bereda plats för ungdomar med utrikes födda föräldrar vid juristprogrammet vid Uppsala universitet genom kvotering. Hon fann att studenterna med immigrantbakgrund hade en större benägenhet att förklara eller försvara sina studier utifrån personliga motiv, i motsats till ungdomar med föräldrar som var födda i landet. Det speciella språket bland jurister, uppförandekoderna, majoritetskulturens förväntningar på lärarnas auktoritet och det begränsade utrymmet för problembaserad undervisning, visade sig vara ett effektivt hinder mot en förnyelse; de andra kulturella erfarenheterna fick inte komma till tals. Resultatet blev att studenterna levde i skilda världar. Studenterna med utrikes födda föräldrar kände sig stolta över sitt kulturella och språkliga kapital, som berikade deras framtidsplaner. Studenterna med föräldrar födda i Sverige förväntade sig att bli matade med fakta. Reproduktionen av juristkulturen reducerade möjligheterna till immigranternas integration längs studievägarna. Men det finns många möjligheter att ta vara på de kulturella erfarenheterna bland studenterna, förklarar Thérèse Hartman i sin avslutande del.

DET LILLA I DET STORA

Vid en undersökning i den skånska kommunen Hörby visade det sig att många yngre kvinnor led av psykosocial ohälsa och en känsla av otrygghet. Så formulerades projektet Frigga. Anette Fundberg blev ledare och följde projektet i sin forskning. De utsatta kvinnorna skulle träna sig i att göra medvetna val och mentorena skulle stärka dem på deras väg mot utbildning, yrkesliv och hälsa, skriver hon i *Hörby, flickor och frivilliga – en granskning av "Mentorsprojekt Frigga – en vän på vägen"*. Kvinnorna i den socioekonomiska periferin som pekades ut som föremål för projektet hade svårt att identifiera sig med vad som tillskrevs dem. Hennes analys avslöjade en obalans i projektet. Diskrepansen var tydlig. Deras självbilder som handlade om vem de var i sina egna och andras ögon, och som besvarade frågan om vem de skulle vilja vara, hamnade i blickfånget. Att vara föremål för särskilda omsorger skapade tvivel. Problemet var inte obalansen mellan ambition och verklighet utan insatsernas kortsiktighet. Själva arbetsformen, projektet, hade en början och ett slut. Däremot var grundtanken viktig. För ett barn eller en ung vuxen som drabbas av problem kan omgivningens engagemang vara det som gör skillnad.

Det är just med sin obetydlighet som projektet i en liten mellanskånsk kommun blir intressant. Det skulle kunna passera obemärkt, som ett vanligt projekt med ett vällovligt syfte. Men kulturforskarna börjar ofta med det lilla och söker sig fram längs nya vägar för att med nära sig de övergripande samhällsfrågorna. Där finns allvaret, kriserna på arbetsmarknaden, den internationella monetära fundamentalismen, de katastrofalta stigande siffrorna för ungdomsarbetslöshet och nyfattigdom.

DEN GODA FRAMTIDEN

Artiklarna i denna volym berättar om framtiden. Författarna rör sig mellan avgränsade händelser i vardagslivet och sätter in dem i större perspektiv. I det stora perspektivet kan det vara svårt att säga något om samhället-ännu-inte. Flera artiklar ifrågasätter de pedagogiska reformerna som kommit att dominera 2000-talet. Sådana ansträngningar syftar inte till en förnyelse, snarare skymmer de sikten för skolans uppgifter genom historien, att åstadkomma likvärdighet. Och när det gäller bilden av den goda framtiden som skolan talar om, enligt några av författarna, måste vi börja ställa frågor om vad den bilden beskriver. Den amerikanske sociologen Peter McLaren diskuterade redan vid början av nittioalet

hur skolorna hade förändrats. Eleverna samlades och installerades som orörliga observatörer av livet därute och hindrades från att "vara i världen" när kunskapsförmedlingen fastnade i klassrummet och den stigande betygshetsen. Utan den grundläggande insikten om en annan läroplan och skolan som ett fundament för samhällets förändring snarare än reproduktion, går det inte att komma vidare.

Författarna i detta nummer av *Nätverket* utvecklar sina perspektiv och deras fallstudier pekar på några kritiska områden. De visar hur viktigt det är att göra synfältet större – skolans problem går inte att lösa i klassrummet – och i det större perspektivet framträder frågorna om kultur och samhälle. Därmed sagt att samtalet om de unga, uppväxten och skolan fortsätter.